

Др Софија Д. Божић*

научни саветник

Институт за новију историју Србије, Београд

СКОПЉАНСКА ИСКУСТВА РАДОСЛАВА ГРУЈИЋА У ОГЛЕДАЛУ ПРЕПИСКЕ СА ТИХОМИРОМ ЂОРЂЕВИЋЕМ**

Апстракт: У богатој заоставштини знаменитог српског етнолога и академика Тихомира Р. Ђорђевића, архивираној у Народној библиотеци у Београду, сачуван је већи број писама и дописница професора Филозофског факултета у Скопљу, теолога и историчара Радослава Грујића. Кореспонденција двојице професора вођена је двадесетих и тридесетих година 20. века и успостављена је поводом оснивања прве високошколске установе у Јужној Србији. У преписци доминирају две теме: Скопско научно друштво и његов часопис *Гласник Скопског научног друштва*, као и питање унапређења Радослава Грујића у звање редовног професора.

Кључне речи: Радослав Грујић, Тихомир Р. Ђорђевић, Јужна Србија, Скопље, Филозофски факултет у Скопљу, Скопско научно друштво, *Гласник Скопског научног друштва*

*

У Одељењу посебних фондова Народне библиотеке Србије, поред осталих заоставштина бројних значајних личности из српске историје и културе, похрањена је и заоставштина знаменитог српског етнолога и академика Тихомира Р. Ђорђевића. Та грађа састоји се од преписке са савременицима, веома је богата и још увек недовољно истражена. Један од оних са којима је Тихомир Р. Ђорђевић годинама кореспондирао био је и академик Радослав Грујић, теолог и историчар, познат као аутор *Апологије српског народа у Хрватској*, књиге настале у одбрану Срба оптужених у Велеиздајничком процесу у Загребу 1909. године.

* sofijamisa@yahoo.com

** Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација РС, на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години бр. 451-03-47/2023-01/200016 од 3. 2. 2023.

Захваљујући Грујићевим писмима која је Тихомир Ђорђевић сачувао, могуће је сагледати како се одвијала сарадња између двојице научника, подједнако заинтересованих за југ Краљевине СХС/Југославије који је Србија после вишевековног ропства ослободила 1912–1913. у Балканским ратовима. У националној политици нове државе, формиране по завршетку Првог светског рата, јужним крајевима припадало је посебно место. Сходно томе, одмах се приступило конституисању Филозофског факултета у Скопљу који је формално основан краљевим указом од 2. фебруара 1920. Управо у вези с радом те високошколске установе успостављени су интензивни односи између Тихомира Ђорђевића и Радослава Грујића и започела је њихова преписка.¹ Јер, Тихомир Ђорђевић био је ангажован на оснивању Филозофског факултета у Скопљу, а Радослав Грујић је био именован за професора историје српског народа и за заменика декана Тихомира Остојића.²

Годину дана после утемељивања Филозофског факултета, у писму од 19. фебруара 1921. упућеном из Скопља, Радослав Грујић обавештавао је уваженог српског етнолога да је предложио декану и осталим колегама с факултета да га позову за гостујућег професора у летњем семестру. Предлог је усвојен једногласно и упућена је молба за одобрење Филозофском факултету у Београду, где је Тихомир Ђорђевић предавао етнологију и фолклор. „Ви и не знате колико би ми мило било, да се позиву нашем одазовете и дођете нам, да нам Вашим богатим искуством, знањем и љубављу помогнете, да што пре и што боље, у добро спроведеној организацији, кренемо напред не само научни него и национални рад“ – писао је Радослав Грујић Тихомиру Ђорђевићу. „Ово је тим потребније“, упозоравао је даље Грујић, „што се баш ових дана, приликом једне ђачке скупштине, уверисмо, да је међу нашим малобројним студентима више од две трећине Македонствујућих и Бугараша, међу којима несумњиво има и нарочитих агената бугарских“.³ Ово, као и следећа писма, сведочи о изузетном поштовању које је Радослав Грујић осећао према београдском професору и наговештава даљи развој њихових стручних и пријатељских веза.

¹ Писма Тихомира Ђорђевића сачувана су у Оставини Радослава Грујића, али у ту грађу нисмо имали увид, већ смо је користили само посредно, на основу истраживања која је обавио Владимир Р. Радовановић, *Радослав М. Грујић и његов допринос очувању културног наслеђа српског народа*, докторска дисертација у рукопису, Београд 2022.

² Подробније о Грујићевом раду на новооснованом Филозофском факултету и другим установама од значаја за напредак Јужне Србије: Владан Ж. Јовановић, „Културно-просветна мисија Радослава Грујића у Скопљу 1920–1937“, *Зборник Матице српске за историју*, 84, Нови Сад, 2012, 143–154.

³ Народна библиотека Србије, Одељење посебних фондова (даље: НБС, ОПФ), заоставштина Тихомира Р. Ђорђевића (даље: ТЂ) Р 6264/182/6, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Скопље, 19. II 1921.

Скопско научно друштво и његов Гласник

Да би што боље организовали научни рад, професори Филозофског факултета у Скопљу дошли су на идеју да покрену научни часопис. Тим поводом Тихомир Остојић обратио се Тихомиру Ђорђевићу молбом да их посаветује како да обезбеде средства за тај подухват.⁴ Тихомир Ђорђевић је одмах понудио решење. По његовом мишљењу, најједноставнији и, у суштини, једини могући начин да се дође до потребног новца било је оснивање „Скопљанског ученог друштва“. Како би убрзао и олакшао целу ствар, декану факултета дао је и смернице за рад Друштва у виду правила која су обухватала циљеве и задатке, организацију, управу, чланство и друго. По доношењу правила и избору управе треба се обратити, препоручивао је даље Тихомир Ђорђевић, министру просвете, министру иностраних дела, Николи Пашићу, Миленку Веснићу, банкама и богатим појединцима ради обезбеђивања финансијске подршке. Потом би уследила, обећавао је, и његова интервенција код надлежних фактора.⁵

Реч уваженог српског етнолога у Скопљу се и те како слушала. Зато није прошло много времена од предлога Тихомира Ђорђевића до његове реализације. Институција за коју се залагао основана је 26. марта 1921, под незнатно коригованим називом који је гласио Скопско научно друштво. За првог председника Друштва одређен је Тихомир Остојић, док је Радослав Грујић постао председник Надзорног одбора. Крајем исте године, 6. новембра 1921, због смрти Тихомира Остојића, Радослав Грујић преузео је функцију председника Друштва.

После првих неколико година, које су углавном протекле у припремама, од 1925. Друштво је постало знатно активније. Тада је коначно покренут *Гласник Скопског научног друштва*, часопис ради кога је Друштво основано и преко кога је требало да буде организован научни рад.⁶ О томе како су

⁴ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/571/6, Тихомир Остојић – Тихомиру Ђорђевићу, Скопље, 10. XII 1920.

⁵ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/571/9а Тихомир Ђорђевић – Тихомиру Остојићу, Београд, 20. XII 1920. Одговор Тихомира Ђорђевића, сачуван у његовој заоставштини у препису, потврђује писање Првоша Сланкаменца да је управо Ђорђевић дао идеју Тихомиру Остојићу о оснивању научног друштва и основна упутства за деловање. В. Р. Радовановић, *н. д.*, 191. С друге стране, у научној литератури се помиње да је зачетак Скопског научног друштва представљало Друштво за проучавање јужних крајева, основано 1914. године у скопској мушкој гимназији. Владан Јовановић, „Просвета – најбржи творац нације”: Филозофски факултет у Скопљу 1920–1941“, *Токови историје*, 2, Београд, 2011, 37; Владан Јовановић, *Jugoslovenska država i Južna Srbija 1918–1929: Makedonija, Sandžak, Kosovo i Metohija u Kraljevini SHS*, Београд 2002, 340.

⁶ Покретање *Гласника* омогућио је почетак буџетског финансирања Друштва од 1925. В. Јовановић, *Jugoslovenska država i Južna Srbija 1918–1929...*, 340; В. Јовановић,

текле активности на објављивању *Гласника* Радослав Грујић је редовно обавештавао Тихомира Ђорђевића који је 29. марта 1925. постао председник Надзорног одбора Скопског научног друштва.⁷ Првобитна намера била је, према писању Радослава Грујића, да први број *Гласника* изађе већ јануара 1925, али се од тога одустало зато што већина сарадника није имала припремљене одговарајуће чланке за часопис. Због тога је као рок за предају прилога предвиђен крај фебруара, како би *Гласник* почетком марта био пуштен у штампу. Ипак, Радослав Грујић је био забринут јер се, осим њих неколико, остале колеге нису бавиле Јужном Србијом па им је требало одредити теме и набавити изворе и литературу. Обезбеђивање потребних књига ишло је врло тешко, јер нису успевали да пронађу књижара који би набављао нова издања објављена у Бугарској. Но и поред свих проблема, у плану је било штампање две свеске *Гласника* за 1925, са што солиднијим чланцима и у што је могуће бољој техничкој опреми. Уколико би први покушај успео, 1926. године изашле би чак четири свеске. Радослав Грујић је помињао Тихомиру Ђорђевићу и своје покушаје да подстакне сакупљање народних песама и других умотворина по Јужној Србији, са циљем објављивања једне збирке. Његове колеге Петар Колендић и Петар Булат који су у вези с тим били најстручнији и са којима се консултовао, увиђали су потребу такве публикације, али нису били у могућности да предузму организовање посла. Због тога је Радослав Грујић размишљао о другим начинима реализовања своје замисли.⁸

Радослав Грујић био је веома захвалан Тихомиру Ђорђевићу на заузимању за скопљански факултет, уверавајући га да он и његове колеге чине све што могу како би од факултета направили прави научни институт за проучавање Јужне Србије. Унапред се радовао помоћи професора Београдског универзитета које му је препоручио Тихомир Ђорђевић. У њиховој сарадњи Радослав Грујић видео је снажан подстрек за што интензивније изучавање јужне српске земље и њеног народа. У Скопљу је са задовољством прихваћен и предлог Тихомира Ђорђевића да се у *Гласнику* отвори рубрика „Питања“ и да он пошаље прве прилоге за њу. Осим чланака и расправа, у часопису је требало да буде и много приказа, белешки и других ситних написа, објашњавао је Радослав Грујић концепцију часописа свом кореспонденту. Колеге које тренутно нису у могућности да напишу чланке, за почетак ће предати управо неке од ситнијих прилога. Радослав Грујић молио је и Тихомира Ђорђевића да му пошаље текстове

„„Просвета – најбржи творац нације“: Филозофски факултет у Скопљу 1920–1941“, 37; Владан Јовановић, *Вардарска бановина 1929–1941*, Београд 2011, 439.

⁷ *Годишњак Скопског научног друштва I–VIII, 1921–1928*, Скопље 1928, 11.

⁸ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/7, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Скопље, 11. I 1925.

за те рубрике, а нарочито приказе дела која се баве Јужном Србијом. Са своје стране, Радослав Грујић и његове колеге намеравали су да направе што потпунију библиографију радова из бугарских и других научних часописа, а који се односе на Јужну Србију.⁹

Осим садржајем *Гласника*, Радослав Грујић је био заокупљен и питањем обезбеђивања финансијских средстава за његово излагање. У том погледу је у потпуности следио упутства Тихомира Ђорђевића дата Мити Костићу и, пет година раније, Тихомиру Остојићу. Следећи те инструкције, обратио се Народној банци за помоћ и, истовремено, Тихомиру Ђорђевићу за посредовање како би очекивана помоћ Банке била што издашнија.¹⁰

У тренутку када је Радослав Грујић послао допис Народној банци први број *Гласника* био је већ скоро сасвим склопљен и тражена је штампарија која би га одштампала под најповољнијим условима. У обзир су долазиле штампарије из Београда, Земуна, Новог Сада, али не и из Загреба и Љубљане иако су, информативно, прикупљени подаци и о ценама по којима су радиле тамошње фирме. Редакција је била највише заинтересована за сарадњу са два штампаријама из Скопља, „Стара Србија“ и „Будућност“, јер би то било најпрактичније, а и помогло би њиховим власницима да развију и унапреде посао.¹¹ Избор је ипак пао на београдску штампарију „Родољуб“.

Најзад, први број *Гласника* појавио се с јесени 1925, али је настао проблем у вези с дистрибуцијом. Пошто нико из управе није могао да се прихвати те дужности, одлучено је да се изабере један од дописних чланова за библиотекара Друштва и да се њему повери и дистрибуција књига. Док се не пронађе таква личност, Радослав Грујић је преузео на себе да од 50 примерака *Гласника*, колико је стигло у Скопље, један број одмах буде послат бар важнијим установама и појединцима.¹² Судаћи према једном од следећих писама Тихомиру Ђорђевићу, те установе и појединци били су Двор, Народна банка, Никола Вулић, Недељко Кошанин и Станоје Станојевић. Како би часопис доспео до свих којима је намењен, Радослав Грујић је замолио уваженог етнолога да посредује тако што ће одабрати одређене личности и институције у престоници (професоре Универзитета, редакције листова и часописа итд.) и наложити штампарији да на њихове адресе пошаље примерке *Гласника*. Такође, замолио га је да интервенише

⁹ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/8, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Скопље, 1. II 1925.

¹⁰ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/10, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Скопље, 6. II 1925.

¹¹ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/10, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Скопље, 6. II 1925.

¹² НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/12, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Скопље, 6. X 1925.

код штампарије да што пре пошаље у Скопље 100 примерака како би стигли на време за први свечани годишњи скуп Скопског научног друштва који је требало да се одржи на дан ослобођења тог града 26(13) октобра 1925.¹³

Управо у време објављивања првог броја часописа одржана је седница Управног одбора Скопског научног друштва на којој су, према предлогу Тихомира Ђорђевића,¹⁴ и то знатно проширеном, изабрани чланови Друштва. Иако је Радослав Грујић био за то да се изабере само један број чланова, а избор осталих одложи за касније, већина је одлучила да се одмах изабере што већи број. Радослав Грујић пожурео је да истог дана обавести Тихомира Ђорђевића о томе за кога се определио Управни одбор. То су били, као почасни чланови, Јован Цвијић и Габријел Мије. За редовне чланове изабрани су Павле Поповић, Никола Вулић, Александар Белић, генерал Стеван Бошковић, Станоје Станојевић, Владимир Р. Петковић, Владимир Ђоровић, Ђиро Трухелка, Петар Колендић, Драгомир Обрадовић, Бранко (Филарет) Гранић и Првош Сланкаменац. Бранко Гранић је, по сопственој жељи, изабран за библиотекара Друштва, а Првошу Сланкаменцу намењено је место секретара. Дописни чланови постали су Јован Ердељановић, Недељко Кошанин, Фран Тућан, Грга Новак, Владимир К. Петковић, Владимир Ласкарев, Сениша Станковић, прота Стеван Димитријевић, Лазар Мирковић, Хаџи Јован Васиљевић, Петар Костић, Григорије Божовић, Стеван Симић, Тома Смиљанић, Владимир Ђорђевић, Коста Манојловић, као и двојица стручњака из Института за тропске болести у Скопљу др Ногел и др Станко Караман. На тај начин, Скопско научно друштво имало је укупно 24 дописна члана и 17 редовних чланова. На истој седници Управног одбора проглашени су, извештавао је даље Радослав Грујић, за велике добротворе Суд општине скопске, који сваке године Друштву даје помоћ од 10 000 динара, и Окружни одбор скопски који је Друштву дао 6000 динара; банка Вардар, која је поклонила 1000 динара, проглашена је за добротвора. И поред свих напора да Друштво функционише на одговарајући начин и да његово гласило има квалитетан садржај, било је разочараних чланова. Незадовољан дотадашњим радом, Василије Ђерић поднео је оставку без образложења, а уместо њега за члана управе изабран је Ђиро Трухелка. У нади да ће Тихомир Ђорђевић доћи на свечани скуп, Радослав Грујић му је изложио програм, који је предвиђао пет тачака дневног реда: отварање скупа и поздравну реч, говор председника о значају Јужне Србије за науку и о задацима Скопског научног друштва, проглашење

¹³ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/14, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Скопље, 16. X 1925.

¹⁴ У писму од 2. X 1925. сачуваном у Оставини Радослава Грујића Тихомир Ђорђевић је предложио Бранка Гранића, Војислава Радовановића и Ђиру Трухелку. В. Р. Радовановић, *н. д.*, 203.

нових чланова, извештај секретара о раду Друштва и извештај благајника о финансијама Друштва.¹⁵

После објављивања прве свеске *Гласника*, приступило се припреми друге свеске. Међутим, као и први пут, рукописи су споро пристизали и било је тешко прикупити одговарајући број квалитетних радова.¹⁶ И тим поводом, Радослав Грујић ослањао се на Тихомира Ђорђевића, очекујући да он подсети Александра Белића и Уроша Џонића (који је преводио рад Милана Премроуа) да истиче рок за предају прилога.¹⁷ Тихомир Ђорђевић потрудио се да пошаље рад свог брата Владимира,¹⁸ али Радослав Грујић и даље се жалио на недовољан број рукописа, не желећи да у новој свесци часописа, због недостатка других текстова, он буде најдоминантнији аутор. Но, *Гласник* није био једини проблем који је узнемиравао његовог уредника. Радослав Грујић и његове колеге извесно време стрепели су због намере Стјепана Радића, тадашњег министра просвете, да укине факултет у Скопљу. На срећу, до тога ипак није дошло, највиша образовна установа на југу је опстала, па су њени професори могли да одахну.¹⁹

Када је у питању *Гласник*, међутим, предаха није било. Прва свеска часописа штампана је у 1200 примерака, што се показало као превише. Јер, продато је свега 50–60 примерака, а од 40 народних посланика из Јужне Србије којима је часопис послат, захвалила су и послала новац само десеторица. Тако се дошло до уверења да не може да се прода, и то у најбољем случају, више од 400–500 примерака. Зато је на седници Управног одбора од 23. децембра 1925. донета одлука да се друга свеска *Гласника* штампа у дупло мањем тиражу од прве, у само 600 примерака, што је било уобичајено и за остале научне часописе. Штампарија „Родољуб“ је о томе одмах обавештена, али пошто одговора није било Радослав Грујић поново се окренуо Тихомиру Ђорђевићу с надом да ће се он потрудити да провери о чему се ради. Будући да је друга свеска *Гласника* била

¹⁵ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/23, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Скопље, 8. X 1925. Неколико дана после овог писма, Тихомир Ђорђевић добио је и званични позив за скуп. НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/745/15, Позивница за свечани годишњи скуп, Скопље, 10. X 1925. У одговору Радославу Грујићу од 10. X 1925. Тихомир Ђорђевић се сагласио са донетим одлукама и дао додатне предлоге за припрему свечаног скупа, али је жалио због Ђерићевог повлачења. В. Р. Радовановић, *н. д.*, 203.

¹⁶ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/14, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Скопље, 16. X 1925.

¹⁷ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/15, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Скопље, 25. XI 1925.

¹⁸ У питању је рад „Скопске гајдарције и њихови музички инструменти“, *Гласник Скопског научног друштва*, књ. 2, св. 1, Скопље, 1926, 283–396.

¹⁹ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/16, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Скопље, 21. XII 1925.

склопљена и требало је да што пре уђе у поступак објављивања, већ је почело прикупљање рукописа за следећи број (другу књигу), а као рок за предају постављен је 1. март 1926. Поводом тога, Радослав Грујић позвао је Тихомира Ђорђевића на наставак сарадње, тражећи од њега чланак из фолклора или етнографије Јужне Србије.²⁰ Међутим, 1. март је прошао а нови број *Гласника*, односно друга књига још увек није била закључена. Радослав Грујић упорно је покушавао да прикупи радове, и поново је наговарао Тихомира Ђорђевића да пружи допринос као један од аутора. Јован Цвијић, Матеја Мата Бошковић и Драгутин Анастасијевић нису били у могућности да се укључе, али су најавили прилоге за следећи број.²¹ И када су радови сакупљени и предати штампарији, посао је ишао споро и *Гласник* се није појављивао и поред свих покушаја да се процес издавања убрза.²² У фебруару 1927. године Радослав Грујић спремао се да дође у Београд и да надгледа посао све док се штампање не заврши.²³ Како произлази из једног писма, због проблема са „Родољубом“ штампање је настављено – а вероватно је у питању друга књига – у Сарајеву. До застоја је долазило и због појединих аутора који су много пута вршили коректуру својих чланака.²⁴ У међувремену, почеле су припреме за трећу књигу часописа, за коју је Тихомир Ђорђевић предао низ прилога.²⁵

Друга књига *Гласника* завршена је и стигла у Скопље тек крајем септембра 1927.²⁶ Два примерка послата су Дворској канцеларији, а била су намењена краљу и министру двора. Двору је било намењено и неколико позивница за свечани годишњи скуп Скопског научног друштва који претходне, 1926. године није одржан због реновирања у згради Филозофског факултета и због других потешкоћа (нико од чланова Друштва није прихватио да

²⁰ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/17, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Скопље, 5. I 1926.

²¹ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/18, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Скопље, 17. III 1926.

²² НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/24, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Скопље, 22. X 1926. Друга свеска прве књиге *Гласника* објављена је, судећи према приказу у *Летопису Матице српске*, тек у пролеће 1927. Д. С. П., „*Гласник Скопског научног друштва*: књига I, свеска 2, Скопље, 1926“, *Летопис Матице српске*, књ. 312, св. 2–3, Нови Сад, мај–јуни 1927, 448–449.

²³ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/26, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Скопље, 12. II 1927.

²⁴ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/31, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Сарајево, 15. V 1927.

²⁵ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/27, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Скопље, 17. III 1927.

²⁶ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/32, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Скопље, 27. IX 1927.

одржи говор и *Гласник* није изашао из штампе).²⁷ На молбу Радослава Грујића, позивнице је на двору требало да преда Тихомир Ђорђевић, као опуномоћеник и заступник Друштва.²⁸

Скоро две године касније, априла 1929, ситуација са *Гласником* није се променила. Државна штампарија у Сарајеву, код које је била у припреми пета књига (за 1928) часописа, годину дана није успевала да заврши посао. Зато је Радослав Грујић тражио препоруку од Тихомира Ђорђевића за виши течајни испит у некој од сарајевских средњих школа. Само тако, боравећи у том граду и свакодневно долазећи у штампарију, могао је да убрза рад и утиче на то да *Гласник* буде објављен бар до краја школске године. Чекајући да се појави пета књига, уредништво је прикупљало рукописе за шесту књигу и планирало да је ускоро преда у штампу. Шеста књига је требало да буде штампана у Скопљу, па се очекивало да ће убудуће све ићи брже и лакше. Радослав Грујић писао је Тихомиру Ђорђевићу да се ангажовао и на оснивању Школског музеја Јужне Србије који би био основан при Музеју Јужне Србије, те да је снимио неколико зграда у Призрену, Пећи, Велесу и Скопљу, које су служиле као школе у време турске владавине. Радио је и на прикупљању старих уџбеника, биографија и фотографија некадашњих учитеља.²⁹

Питање унапређења

Док су се одвијале активности око објављивања прве свеске *Гласника*, Радослав Грујића мучило је и једно лично питање: унапређење у редовног професора. Изборни поступак спроводио се на Савету Филозофског факултета у Београду,³⁰ а за писце реферата у коме се износе научни резултати кандидата одређени су Владимир Ђоровић и Станоје Станојевић. Радослав Грујић је страховао да ће неколико колега са којима је био у сукобу док су предавали у Скопљу, Степан Куљбакин, Светомир Ристић и Сима Тројановић, покушати да опструишу његов избор представљајући га као „незгодног“ човека свађалачке природе.³¹ Радослав Грујић је молио

²⁷ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/24, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Скопље, 22. X 1926.

²⁸ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/33, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Скопље, 17. X 1927.

²⁹ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/34, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Скопље, 22. IV 1929.

³⁰ И поред тога што је приликом оснивања Филозофски факултет у Скопљу добио аутономију, за избор његових професора годинама је био надлежан Београдски универзитет и Филозофски факултет у Београду. В. Р. Радовановић, *н. д.*, 59.

³¹ За Дејана Медаковића он је, напротив, био „човек ведрога духа, наклоњен омладини“, „пун неке добротe и духовне смирености“. Дејан Медаковић, *Ефемерис=Ephemeris III: хроника једне породице*, Београд 1992, 274.

Тихомира Ђорђевића да, уколико би заиста почеле да круже такве интриге, утиче на Савет да му пружи прилику да докаже како никада није радио ништа друго осим што је бранио националне интересе и углед скопљанског факултета. У Скопљу је много постигао и на пољу науке, уверавао је Радослав Грујић свог кореспондента, наводећи да је одржао више од десет предавања, написао два уџбеника, бројне чланке и чак 368 одредница за *Народну енциклопедију*.³²

У наше време, наука је почела да се бави историјом Филозофског факултета у Скопљу и, с тим у вези, питањем односа између појединих професора. Захваљујући томе, познато је да је сукоб између Светомира Ристића и Радослава Грујића покренут поводом избора Степана Куљбакина за заменика декана. Грујић је на седници факултетског савета септембра 1921. констатовао да је заменика требало да одреди Министарство просвете или Факултет, а не декан Тихомир Остојић по свом нахођењу. Радославу Грујићу успротивио се Светомир Ристић и уз то му приговорио да је био инспиратор текста објављеног у листу *Политика* у коме је наведено да на факултету у Скопљу предају већином професори руског порекла и да су они подржали избор једног свог сународника који је бугарофилски оријентисан. Иако је Грујић негирао Ристићеву оптужбу, чињеница је да је он, као велики српски родољуб, покушавао да спречи бугарску пропаганду те да није могао да буде наклоњен појединцима који су према њој били индиферентни или који су је чак и подстицали. Тај случај доспео је до министра просвете и завршио се Ристићевом оставком и одласком с факултета.³³

Годину дана касније почео је и сукоб са Симом Тројановићем. Сматра се да је клицу тог конфликта чинило питање финансирања Историјско-археолошког музеја којим је руководио Радослав Грујић и Етнографског музеја који је Тројановић почео да формира по доласку у Скопље. Пошто средства која је Министарство просвете опредељивало за те две установе нису била равномерно распоређивана, то је изазивало незадовољство и љутњу двојице колега.³⁴ Њихово супарништво имало је последице и касније, када је Тројановић већ отишао у пензију, а Грујића довело у још један сукоб, са младим доцентом Петром С. Јовановићем.³⁵ У заоставштини Тихомира Ђорђевића сачуван је Јовановићев извештај о том догађају, написан на захтев тадашњег декана и насловљен на ректора Београдског универзитета (који је у то време био Павле Поповић). Према том извештају, на седници Савета Филозофског факултета 1. октобра 1925. решавало

³² НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/11, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Беловар, 10. VI 1925.

³³ В. Р. Радовановић, *н. д.*, 76–77.

³⁴ *Исто*, 137–138.

³⁵ Петар С. Јовановић (1893–1957), географ, каријеру је започео као асистент Јована Цвијића. Оснивач Географског института „Јован Цвијић“ САНУ, академик.

се, између осталог, и о избору представника који ће, на позив Српске краљевске академије и Југославенске академије знаности и умјетности отићи у Београд на прославу стогодишњице рођења Ђуре Даничића, 18. и 19. октобра. Савет је изабрао Петра Колендића који, међутим, није био расположен за одлазак на прославу због тога што средства предвиђена за пут нису могла да надокнаде све очекиване трошкове. С друге стране, Радослав Грујић је изразио спремност да оде на прославу о свом трошку. На то је реаговао Петар С. Јовановић који није желео да пристане да Грујић представља Факултет на тој свечаности. Он је добро запамтио сукоб који је на једној од ранијих седница избио између Симе Тројановића и Грујића. Тројановић је том приликом свог колегу назвао „неваљалцем“ због неких догађаја у Пакрацу који су се наводно збили годинама раније, а Грујић нити га је тужио, како је у једном тренутку запретио, нити се јавно оправдао. За Петра С. Јовановића сенка коју је Тројановић бацио на морални лик Радослава Грујића била је довољан разлог да се успротиви његовој улози представника скопљанског факултета у Београду. Цео спор између двојице професора он је изнео на седници – како би на тај догађај подсетио колеге који су му присуствовали и с њим упознао оне који су касније дошли на факултет – изазивајући велико Грујићево незадовољство који је то назвао „непоштеним“ и „неваљалством“. Јовановић је Грујићево негодовање доживео као неоправдану увреду, а када је Грујић додао да се стиди што има таквог колегу, Јовановић му је пришао и ошамарио га. Грујић је покушао да му узврати ударац, али их је један од присутних професора раздвојио, а декан је прекинуо седницу.³⁶

Због свих ових инцидената Радослав Грујић је био забринут за исход избора у звање редовног професора. Сима Тројановић представио га је Тихомиру Ђорђевићу, председнику Скопског одбора на Београдском универзитету, као национално неисправног човека који је у Бјеловару дочекивао злогласног бана Цуваја и пред њим величао аустријске ратне победе над Србима.³⁷ Грујић, већ од младости познат као велики борац за српство, био је огорчен због таквих оптужби. Године 1909, као тек дипломирани правник, са дипломом Бечког универзитета, у то време тридесетогодишњи катихета бјеловарске гимназије, добио је задатак од српских политичких првака да одговори на *Обтужницу* подигнуту против Срба којима је суђено у тзв. Велеиздајничком процесу у Загребу. Веома образован, врсан познавалац српске прошлости, аутор великог броја

³⁶ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/2, Извештај Петра С. Јовановића – декану Филозофског факултета у Скопљу (прилог писму под сигнатуром 6264/182/13, Петар С. Јовановић – ректору, Скопље, 9. X 1925).

³⁷ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/19, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Београд, 30. IV 1926.

научних радова, млади Радослав Грујић је за само 80 дана написао *Апологију српскога народа у Хрватској и Славонији* која је потпуно раскринкала готово беспримерно антисрпство хрватских екстремистичких снага и имала значајну улогу у одбрани оптужених.³⁸ Покушавајући да објасни Тихомиру Ђорђевићу да је неправедно жигосан, Грујић је изнео низ података из своје биографије. Пре свега, демантовао је да је икада видео, дочекивао или поздрављао бана Цуваја. Колико је таква оптужба бесмислена доказивао је чињеницом да је одмах на почетку Великог рата био први Србин у Бјеловару који је стављен под полицијски надзор, а чим је српска војска ушла у Срем и Босну бачен је у тамницу због чина велеиздаје и пропагирања великосрпства. Пошто се велеиздаја није могла доказати, после нечовечног поступања у тамници премештен је у затвор општинског суда у Бјеловару као великосрпски пропагатор, односно као аутор *Апологије српскога народа*. Затим је, на основу сведочења једног ученика, осуђен због проповедања српског национализма међу ђацима бјеловарске гимназије и 1915. протеран у Госпић. Када је 1917. на власт ступила Хрватско-српска коалиција враћен је у Бјеловар, где је дочекао ослобођење и, прикупивши помоћ за српски Црвени крст, дошао у Београд и ставио се на располагање Србији. Као доказ својих националних осећања Грујић је поменуо и српске установе у Бјеловару чији је био оснивач и којима је председавао: Српску читаоницу, Српски дом и Српску женску добротворну задругу. Себи у прилог навео је, такође, одликовања и признања која је добио од епископа Мирона достављајући и његово опроштајно писмо поводом преласка у Београд.³⁹ Владика пакрачки имао је само речи хвале за будућег професора Богословије Св. Саве и Филозофског факултета у Скопљу: „Ма како тешко да осјећамо растанак тако вриједнога и врснога свештеника, учитеља, књижевника и социјалног раденика са Нама и Нашом епархијом, опет, гледајући Вас како се пењете на видније мјесто, на Катедру професора Богословије Св. Саве, не можемо инако, него само благословити Вам одлазак између нас, препоручујући Вас заштити Светог Саве и помоћи оца небескога, да и на новом и високом мјесту не малакше ревност Ваша и љубав Ваша за славу Божју и његове свете цркве, а за корист народа српскога, љубав и ревност са којима сте међу нама овдје лијепа успјеха постизали.“⁴⁰ Исто тако, Грујић је приложио и извештај краљевске хрватско-славонско-далматинске

³⁸ Василије Ђ. Крстић, „Велеиздајнички процес у Загребу и Грујићева *Апологија*“, поговор књизи: Радослав М. Грујић, *Апологија српскога народа у Хрватској и Славонији*, Београд 1989, 292–295; Василије Крстић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914*, Београд 1991, 489–523.

³⁹ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/19, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Београд, 30. IV 1926.

⁴⁰ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/19в, Мирон, епископ пакрачки – Радославу Грујићу, Пакрац, 31. VII 1919.

земаљске владе о дисциплинској истрази која је вођена против њега и којом је проглашен кривим зато што је, као професор реалне гимназије у Бјеловару, на часу веронауке расправљао о национално-политичким и историјским питањима, што је сам, на свој начин, решавао националне спорове међу својим ученицима и што је ученика Емила Латаса који се изјашњавао као православни Хрват, наговарао да промени национално опредељење у корист српства.⁴¹ Грујићу је било познато да је Е. Латас, чим је објављен рат Србији, напустио школу и добровољно се пријавио у аустријску војску, тражећи да га пошаљу на фронт против Србије. Ратујући против Србије, стекао је орден за храброст, а када је чуо да је његов некадашњи професор у тамници дошао је у Бјеловар да сведочи против њега.⁴²

Сви ови подаци из биографије Радослава Грујића који су недвосмислено говорили о његовом ангажовању за српску идеју, као и његов дотадашњи допринос науци, утицали су да се поступак покренут на Филозофском факултету у Београду заврши у Грујићеву корист. Грујић је био уверен да је за његов избор у звање редовног професора од великог значаја било и заузимање Тихомира Ђорђевића и он му је био веома захвалан.⁴³ Њихова сарадња је настављена и трајала је још годинама, а Радослав Грујић је наставио да гради успешну каријеру на Филозофском факултету у Скопљу, као његов декан, а касније и као професор и декан Богословског факултета у Београду.

Необјављени извори:

Народна библиотека Србије, Одељење посебних фондова, заоставштина Тихомира Р. Ђорђевића

Литература:

Д. С. П., „Гласник Скопског научног друштва: књига I, свеска 2, Скопље, 1926“, *Летопис Матице српске*, књ. 312, св. 2–3, Нови Сад, мај–јуни 1927, 448–449.

Гласник Скопског научног друштва, књ. 2, св. 1, Скопље, 1926.

Годишњак Скопског научног друштва I–VIII, 1921–1928, Скопље 1928.

Јовановић Владан Ж., „Културно-просветна мисија Радослава Грујића у Скопљу 1920–1937“, *Зборник Матице српске за историју*, 84, Нови Сад, 2012, 143–154.

⁴¹ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/196, Кр. Хрв. Слав. Далм. Земаљска Влада, Одјел за богоштовље и наставу – Краљевској реалној гимназији у Бјеловару, Загреб, 3. III 1915.

⁴² Исто, белешка Радослава Грујића.

⁴³ НБС, ОПФ, ТЂ, Р 6264/182/21, Радослав Грујић – Тихомиру Ђорђевићу, Скопље, 28. IV 1926.

Јовановић Владан, *Вардарска бановина 1929–1941*, Београд 2011.

Jovanović Vladan, *Jugoslovenska država i Južna Srbija 1918–1929: Makedonija, Sandžak, Kosovo i Metohija u Kraljevini SHS*, Београд 2002.

Јовановић, Владан, „Просвета – најбржи творац нације”: Филозофски факултет у Скопљу 1920–1941“, *Токови историје*, 2, Београд, 2011, 23–41.

Крестић Василије Ђ., „Велеиздајнички процес у Загребу и Грујићева *Апологија*“, поговор књизи: Радослав М. Грујић, *Апологија српскога народа у Хрватској и Славонији*, Београд 1989, 292–295.

Крестић Василије, *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848–1914*, Београд 1991,

Медаковић Дејан, *Ефемерис=Ephemeris III: хроника једне породице*, Београд 1992.

Радовановић Владимир Р., *Радослав М. Грујић и његов допринос очувању културног наслеђа српског народа*, докторска дисертација у рукопису, Београд 2022.

Summary

Sofija Božić

RADOSLAV GRUJIĆ'S EXPERIENCES FROM SKOPJE IN THE MIRROR OF CORRESPONDENCE WITH TIHOMIR ĐORĐEVIĆ

The rich legacy of the famous Serbian ethnologist and academic Tihomir R. Đorđević archived in the National Library in Belgrade, contains a large number of letters and correspondence of the professor of the Faculty of Philosophy in Skopje, theologian, and historian Radoslav Grujić. The correspondence between the two professors was conducted in the twenties and thirties of the 20th century and was written on the occasion of establishing the first higher education institution in southern Serbia. The correspondence is dominated by two topics: the Skopje Scientific Society and its journal Glasnik of Skopje Scientific Society, and the issue of Radoslav Grujić's promotion to the rank of full professor. Grujić regularly informed Đorđević about the activities of the Society and about activities related to the collection of works, the conception, financing, and publication of the magazine. The publication of the newly launched, ambitiously conceived Glasnik was fraught with numerous problems due to the tardiness of the staff, lack of funds, and lack of modern printers. Thanks to the documents found in Đorđević's legacy, it is possible to reconstruct to some extent the relations between the professors of the Faculty of Philosophy in Skopje, i.e., Grujić's disagreements with some of them, which led to his promotion being questioned. Based on the preserved material, it was

possible to identify some details of Grujić's biography that clearly speak of his commitment to the Serbian idea, which is why he was arrested and exiled at the beginning of the First World War. Grujić's letters testify to the extraordinary respect he felt for Tihomir Đorđević, on whom he relied and who provided him with selfless help and support.

